

Co zmieniła Konstytucja 3 Maja?

Źródło: Kazimierz Wojniakowski, *Uchwalenie Konstytucji 3 maja 1791 roku*, 1806, Wikimedia Commons, domena publiczna

Państwo polskie zaczęło podupadać w końcu XVII stulecia. Przyczyną był brak odpowiedniej polityki, przede wszystkim wewnętrznej. Rzeczpospolita nie była jednolitym organizmem państwowym, lecz tylko wspólnotą autonomicznych ziem, w praktyce wręcz suwerennych.

Do upadku gospodarczego i politycznego doszło za panowania dynastii saskiej. Wtedy polska racja stanu przestała istnieć. W bardzo wyraźny sposób objawiło się to po raz pierwszy podczas wojny północnej (1700 - 1715). Chociaż Rzeczpospolita nie brała w niej bezpośredniego udziału, to ucierpiała w znaczny sposób chociażby przez to, że obce wojska (niemieckie, szwedzkie, rosyjskie) mogły przechodzić przez jej granice rabując dobytek i porywając chłopów do wojska. W końcu doszło do tego, że Rzeczpospolita znalazła się właściwie pod protekcją Rosji.

Tak na dobre zaczęło się od tzw. sejmu niemego (1717), na którym w znaczny sposób została ograniczona jej suwerenność. Pod presją wojsk rosyjskich na tym sejmie podjęto uchwały utrwalające zasady ustroju Rzeczypospolitej na lat kilkadziesiąt. Między innymi zatwierdzono wolną elekcję oraz przywileje szlacheckie wraz ze szczególnie szkodliwym dla interesów naszego państwa prawem liberum veto. Po 1717 roku do końca panowania Sasów (1763) tylko pięć sejmów

Rzeczypospolitej zakończyło się uchwaleniem jakiegokolwiek rodzaju ustaw. Zostało natomiast zerwanych lub rozeszło się bez uchwalenia jakichkolwiek praw, aż dziewiętnaście. Królowi udało się przeforsować liczbę wojsk stałych na 24 tysiące, ale na przykład Prusy w tym czasie miały 145 tysięcy, Austria 140 tysięcy, a Rosja 330 tysięcy żołnierzy.

W miarę polityczno-gospodarczego upadku naszego państwa malała również demokracja szlachecka. Oligarchia magnacka, opierając się na własnych oddziałach zbrojnych, przewyższających nieraz siłę wojsk królewskich, potrafiła ogółowi szlacheckiemu narzucić swą wolę. W ostatnim okresie istnienia Rzeczypospolitej do szczególnego znaczenia doszły rody Potockich i Czartoryskich. Pierwsi reprezentowali starorepublikańskie tradycje szlacheckie. Możliwość naprawy Rzeczypospolitej widzieli w dźwignięciu sił narodowych z pomocą Francji. Czartoryscy (tzw. „Familia”) dążyli natomiast do przeprowadzenia reform centralizujących państwo i unowocześniających jego administrację.

Czartoryscy chcieli wywalczyć koronę dla członka swego rodu, ale ulegli żądaniom carycy Katarzyny II i podczas elekcji w 1764 roku poparli Stanisława Augusta. Choć król Polski został wybrany pod presją stacjonujących w pobliżu Warszawy wojsk rosyjskich, to jednak za jego rządów postępowemu i patriotycznie nastawionemu odłamowi szlachty i magnaterii udało się doprowadzić do reform ustrojowych, zmierzających do podniesienia państwa i wzmocnienia go. Szczytowy okres naprawy Rzeczypospolitej przypadł na lata 1788 - 1792 (Sejm Czteroletni). Ich podsumowaniem stała się ogłoszona 3 maja 1791 roku pierwsza w Europie sformułowana na piśmie ustawa konstytucyjna. Już sama jej część wprowadzająca, powołując się na wszystkie tradycyjne tytuły państwowe Stanisława Augusta jako króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i monarchy innych terytoriów - nawiązywała do najświetniejszego okresu panowania Władysława IV.

Konstytucja w celu wzmocnienia władzy państwowej postanowiła ostatecznie znieść liberum veto oraz wolną elekcję, wprowadzić dziedziczność tronu, stworzyć nowoczesny na miarę epoki rząd, rozbudować oraz umocnić administrację i ograniczyć wpływ magnaterii na rządy krajem.

Oprócz naprawy wad przeszłości Konstytucja 3 Maja uwzględniła wymagania czasu. Była oparta na daleko idącym kompromisie między siłami postępowymi, a konserwatywną opozycją. Z jednej strony gwarantowała szlachcie wszystkie uprawnienia wynikające z nadań dawnych monarchów, od Władysława Jagiełły poczynając, z drugiej zaś została otworzona furтка dla najbardziej ekspansywnych

elementów stanu mieszczańskiego. Wszyscy byli *plenipontenci miast*¹ na sejm, wszyscy właściciele dóbr ziemskich wnoszący podatek co najmniej 200 złotych polskich rocznie mieli odtąd prawo być przyjęci do stanu szlacheckiego. Mieszczanie zostali ponadto uprawnieni do nabywania dóbr ziemskich na równi ze szlachtą, co likwidowało dyskryminację społeczną wprowadzoną przez statuty piotrkowskie (1496).

Te i inne akty prawne zbliżające stan mieszczański do szlachty w poważnym stopniu podważały barierę stanową — jeden z elementów słabości Rzeczypospolitej. Należy jednak zauważyć, że wyłuskiwanie z grona mieszczańskiego najbardziej dynamicznych i aktywnych elementów i włączanie ich w skład stanu szlacheckiego osłabiało środowisko mieszkańców miast, pozbawiając ubogi plebs potencjalnych przywódców politycznych.

Artykuł czwarty, poświęcony ludności włościańskiej, wzbudzał wśród niej wiele nadziei. Niektórzy przywódcy chłopscy interpretowali Konstytucję 3 Maja jako ustawę zwalniającą ich od powinności pańszczyźnianych i poddaństwa. Na tym tle wybuchły rozruchy, które musiano tłumić często przy użyciu sił zbrojnych.

Istotna wielkość Konstytucji 3 Maja - pomimo wielu jej niedociągnięć i niedoskonałości - polegała na wydobyciu państwa i społeczeństwa polskiego z dotychczasowego zastoju i niemocy. Wbrew obcym gwarancjom ustrojowym i siłom wstecznym istniejącym wewnątrz kraju, udało się uczynić krok wybijający nasze państwo na pełną suwerenność.

Przygotowały:

Elżbieta Karwecka
Marlena Mazur

---

¹ *plenipotenci miast* - w dawnej Polsce przedstawiciele wysyłani na sejmy (do izby poselskiej) przez większe miasto w celu przedstawienia tam jego postulatów; przedstawicielstwo 24 plenipotentów miast w sejmie ustanowiło Konstytucję 3 Maja.